

УДК 37.016:811.161.1
ГРНТИ 16.21.51

ЭССЕ ЖАЗУ АЛГОРИТІМІ (10-11 СЫНЫПТАР)
(Авторлық бағдарламаны тәжірибеде қолдану және зерттеу нәтижелері)

Оңалбекқызы Ләйлә

*Шымкент қаласы «Academy of Golden Kids» ЖШС мектебі
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

АЛГОРИТМ НАПИСАНИЯ ЭССЕ (10-11 КЛАССЫ)
(Применение авторской программы на практике и результаты исследования)

Ләйлә Оңалбекқызы

*г. Шымкент, школа ТОО «Academy of Golden Kids»
Учитель казахского языка и литературы*

ESSAY WRITING ALGORITHM (GRADES 10-11)
(Application of the author's program in practice and research results)

Layla Ongalbekkyzy

*Shymkent, «Academy of Golden Kids» LLP School
Kazakh language and literature teacher*

Аңдатпа

Эссе жазу қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау, талдау және өз ойын жүйелі түрде жеткізу қабілетін дамытуда маңызды орын алады. Бұл мақала 10-11 сынып оқушыларына арналған эссе жазу алгоритмдерін сипаттайды. Автор әдістемелік тәсілдерді, практикалық қолдану мысалдарын және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудағы тиімділігін көрсетеді. Мақалада эссе жазудағы негізгі кезеңдер, құрылым, тақырыпты таңдау, аргументация, қорытындылау сияқты аспектілер қарастырылады. Сонымен қатар, отандық және шетелдік әдебиеттерге шолу жасалып, педагогикалық тәжірибелер мен авторлық бағдарламалар талданады. Мақаланың нәтижелері оқушылардың жазбаша және аналитикалық дағдыларын дамытуға, шығармашылық ойлауын жетілдіруге ықпал етеді.

Аннотация

Написание эссе в современной образовательной системе играет важную роль в развитии критического мышления, анализа и способности системно выражать свои мысли. Эта статья описывает алгоритмы написания эссе для учащихся 10-11 классов. Автор рассматривает методические подходы, примеры практического применения и эффективность в развитии творческих способностей учеников. В статье освещаются основные этапы написания эссе, структура, выбор темы, аргументация и заключение. Также проводится обзор отечественной и зарубежной литературы, анализируются педагогические практики и авторские программы. Результаты исследования способствуют развитию письменных и аналитических навыков учащихся, улучшению их творческого мышления.

Annotation

Essay writing in modern education plays a crucial role in developing students' critical thinking, analytical skills, and ability to express ideas coherently. This article presents essay writing algorithms for 10-11 grade students. The author discusses methodological approaches, practical implementation examples, and their effectiveness in enhancing students' creativity. Key aspects such as essay stages, structure, topic selection, argumentation, and conclusion are examined. Additionally, a review of domestic and international literature is provided, along with analysis of pedagogical practices and author-developed programs. The results of this study contribute to improving students' writing, analytical skills, and

creative thinking.

Тірек сөздер: Эссе, алгоритм, жазу, әдістеме, педагогика, шығармашылық, талдау.

Ключевые слова: эссе, алгоритм, письмо, методика, педагогика, творчество, анализ.

Keywords: essay, algorithm, writing, methodology, pedagogy, creativity, analysis.

Кіріспе

Эссе жазу қазіргі мектеп бағдарламасында оқушылардың ойлау қабілетін, шығармашылық және аналитикалық дағдыларын дамытуда маңызды құрал болып табылады. 10-11 сыныптарда эссе жазу арқылы оқушылар тек өз ойларын білдіріп қана қоймай, дәлелдер мен мысалдар арқылы пікірін қорғай білуді үйренеді. Сонымен қатар, эссе жазу оқушыларға ақпаратты саралай білуге, логикалық құрылым жасауға және түрлі көзқарастарды салыстыра отырып қорытынды шығаруға мүмкіндік береді.

Осы тақырып өзектілігін жоғалтпайды, себебі ақпараттық қоғамда ой-пікірін жүйелі түрде жеткізе білу маңызды. Қазіргі заманғы білім беру стандарттарында коммуникациялық дағдылар мен сыни тұрғыдан ойлау қабілеті басты орын алады, ал эссе жазу осы қабілеттерді тиімді дамыту құралы болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, эссе жазу арқылы оқушылардың шығармашылық әлеуеті артып, ақпаратты талдау және оны аргументтеу қабілеттері жақсарады (Smith, 2018; Johnson, 2020).

Сонымен қатар, эссе жазу оқушыларды дербес зерттеуге, өз тақырыптарына қызығушылық білдіруге және білімді практикалық түрде қолдануға үйретеді. Бұл әдіс пәндер арасындағы интеграцияны қолдай отырып, оқушылардың жалпы академиялық жетістіктерін арттыруға ықпал етеді. Осы себепті, 10-11 сыныптарда эссе жазу әдістемесін енгізу қазіргі заманғы педагогикалық тәжірибе үшін аса маңызды.

Зерттеу мақсаты – оқушыларға эссе жазуды тиімді ұйымдастырудың алгоритмін ұсыну, оның кезеңдері мен әдістемесін көрсету.

Міндеттері:

- Эссе жазудың теориялық негіздерін қарастыру;
- Алгоритмнің негізгі кезеңдерін сипаттау;
- Практикада қолдану мысалдарын келтіру;
- Әдістемені бағалау және педагогикалық ұсыныстар жасау.

Отандық әдебиетте, мысалы, Оқу және жазу мәдениеті, эссе жазудың құрылымы мен талаптары қарастырылған. Шетелдік зерттеулерде (Smith, 2018; Johnson, 2020) эссе арқылы сыни тұрғыдан ойлау мен аргументацияны дамыту әдістері ұсынылған. Осылайша, зерттеу қазіргі заманғы педагогикалық тәжірибе мен әдебиет негізінде негізделген [1].

Әдістеме

Эссе жазу алгоритмі бірнеше кезеңнен тұрады. Оның негізгі принциптері: кезеңдік жүйелілік, оқушының шығармашылық белсенділігін арттыру және аналитикалық ойлауды дамыту. Алгоритм әр кезеңде нақты мақсаттарды көздейді, бұл оқушыларға эссенің құрылымын түсінуге және ойларын логикалық түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, алгоритм ақпаратты жинау, талдау, жоспарлау, жазу және қорытындылау сияқты міндеттерді жүйелі орындауға бағытталған.

Әдістемеді оқушылардың өз идеяларын дәлелдермен қолдай білуіне, тақырыпқа қатысты зерттеу жүргізуіне және жазбаша түрде ойларын тұжырымдауға жағдай жасалады. Алгоритмді қолдану барысында педагог әр кезеңде оқушыларға кеңес береді, кері байланыс ұсынады және шығармашылық белсенділікті арттыру үшін түрлі әдістерді енгізеді (топтық талқылау, мозгталық штурм, визуалды ұйымдастыру құралдары). Нәтижесінде, эссе жазу процесі тек мәтін құрудан гөрі, оқушының аналитикалық ойлауын, зерттеу дағдыларын және өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуға бағытталған кешенді оқу тәжірибесіне айналады [2].

Сонымен қатар, алгоритмді қолдану оқушылардың уақытты тиімді басқару дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Әр кезеңге нақты уақыт бөлу арқылы оқушылар жоспарлы жұмыс істеуді үйренеді, тапсырмаларды кезең-кезеңімен орындауды меңгереді және соңғы нәтиженің сапасын арттырады. Бұл әсіресе 10-11 сынып оқушылары үшін маңызды, себебі олар мектептегі басқа пәндер мен жеке жобалар арасында өз уақытын үйлестіруді үйренуі қажет.

Алгоритм педагогтарға да тиімді, өйткені ол сабақтарды жүйелі жоспарлауға және оқушылардың прогресін нақты бағалауға мүмкіндік береді. Педагог әр оқушының шығармашылық және аналитикалық қабілетін дербес бақылап, кері байланыс арқылы жетілдіруге жағдай жасайды. Сонымен бірге, әдістемені қолдану топтық және жеке жұмыстарды үйлестіруге, инновациялық технологиялар мен визуалды құралдарды енгізуге мүмкіндік береді, бұл білім беру процесін интерактивті және қызықты етеді.

Сонымен қатар, эссе жазу алгоритмі оқушылардың өз пікірін дәлелді түрде жеткізуге деген сенімін арттырады. Әр кезеңде жүйелі жұмыс істеу арқылы оқушылар өз идеяларын логикалық түрде құрылымдайды, аргументтерді дәлелдермен бекітеді және қорытынды шығаруды үйренеді. Бұл тек жазбаша дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар сыни тұрғыдан ойлау, аналитикалық қабілет және шығармашылық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

1-кесте. Эссе жазудың негізгі кезеңдері

Кезең	Міндеті	Әдістері
Тақырып таңдау	Оқушының қызығушылығы мен тақырыпқа сәйкес	Миға шабуыл, топтық талқылау
Ақпарат жинау	Деректерді жинау және талдау	Интернет, кітаптар, сұхбат, графикалық ұйымдастыру
Жоспар құру	Негізгі ойларды құрылымдау	Кестелер, диаграммалар, интеллект карталары
Жазу	Алынған мәліметтерді мәтінге айналдыру	Абзацтық құрылым, аргументация, дәйектер
Қорытынды	Ойды тұжырымдау	Салыстыру, қорытынды жасау, рефлексия

Диаграмма 1. Эссе жазудың кезеңдері

Әдістемеде педагог келесі тәсілдерді қолданады:

- **Топтық жұмыс:** оқушыларға бір-бірінің ойларын талдау және пікірін дамыту;
- Жеке тапсырмалар: әр оқушы өз тақырыбын зерттеп, эссе жазады;
- Кері байланыс: сыныпта немесе онлайн платформаларда жазылған эсселерді талқылау;
- Технологияны қолдану: интеллект-карталар, графикалық ұйымдастыру, Google Docs немесе Padlet арқылы жазбаларды біріктіру.

Бұл әдістеме оқушыны белсенді, тәуелсіз және сыни тұрғыдан ойлауға үйретеді. Алгоритмнің реттілігі әр кезеңде міндеттерді нақты айқындайды және нәтижелі оқу процесін қамтамасыз етеді [3].

Практикада қолдану

Методика 10-11 сыныптарда бірнеше сабақ барысында тестіленді. Мысалы, «Қазақстанның тарихи тұлғалары» тақырыбында эссе жазу жұмысы ұйымдастырылды. Алдымен оқушылар тақырыпты таңдап, өздерінің қызығушылықтарына сәйкес деректер жинады. Ақпарат жинау барысында кітаптар, ғылыми мақалалар, интернет ресурстары және тарихи құжаттар қолданылды.

Келесі кезеңде оқушылар жоспар құрып, эссенің құрылымын анықтады: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды. Жазу процесінде педагогтар оқушыларға аргументтерін дәйектермен дәлелдеуге, логикалық реттілікті сақтауға және ойларын нақты жеткізуге көмектесті.

Сабақ барысында топтық талқылау және кері байланыс сессиялары өткізілді, бұл оқушылардың бір-бірінің жұмыстарын бағалап, сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытты.

Нәтижесінде, оқушылар өздерінің зерттеу дағдыларын жетілдіріп, тақырыпты жан-жақты талдай алды. Бағалау нәтижелері бойынша оқушылардың орташа көрсеткіші 85% деңгейінде болды, кейбір оқушылар шығармашылық және аналитикалық қабілеттерін жоғары деңгейде көрсетті. Сонымен қатар, методика оқушылардың өз ойларын жүйелі түрде жазбаша түрде білдіру дағдыларын арттырды және сабақтағы белсенділікті жоғарылатты.

Бұл тәжірибе методиканың тиімділігін дәлелдеп қана қоймай, болашақта басқа тақырыптар мен пәндерде қолдануға мүмкіндік беретін нақты практикалық негізін көрсетті [4].

Бұл тәжірибе методиканың тиімділігін дәлелдеп қана қоймай, болашақта басқа тақырыптар мен пәндерде қолдануға мүмкіндік беретін нақты практикалық негізін көрсетті. Әсіресе, алгоритмді қолдану барысында оқушылардың дербестік деңгейі артты, олар тақырыпты терең зерттеп, өз ойларын сенімді түрде жеткізуді үйренді. Мұндай тәжірибе педагогтарға әр оқушының қабілеті мен шығармашылық мүмкіндігін ескере отырып, оқыту тәсілдерін дербес бейімдеуге жағдай жасайды.

Сонымен қатар, методика білім беру процесінде технологияларды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Ақпарат жинау және визуалды ұйымдастыру құралдарын қолдану арқылы оқушылар аналитикалық дағдыларын дамытып, зерттеу процесін жеңілдетті. Бұл сабақтарда цифрлық платформаларды пайдалану, интеллект-карталар мен кестелер арқылы ойларды жүйелеу оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырды.

Методиканың тағы бір артықшылығы – оқушылардың ынтымақтастық қабілеті мен сын тұрғысынан ойлау деңгейін көтеруі. Топтық талқылаулар, пікір алмасу және кері байланыс сессиялары оқушыларға бір-бірінің жұмыстарын бағалап, конструктивті пікір айту дағдыларын дамытуға мүмкіндік берді. Осылайша, әдістемені қолдану білім беру сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың жеке және әлеуметтік дамуына да оң әсерін тигізді.

Кесте 2. Эссе жазу алгоритмін практикада қолдану (10-11 сыныптар)

Кезең	Міндеті	Қолданылған әдіс	Қолданылған құралдар	Нәтиже
Тақырып таңдау	Оқушылардың қызығушылығын ескере отырып тақырыпты таңдау	Миға шабуыл, топтық талқылау	Кестелер, интеллект-карталар	Тақырыпқа қызығушылық, зерттеуге дайындық
Ақпарат жинау	Деректерді жинау және талдау	Интернет, кітап, ғылыми мақалалар, сұхбат	Онлайн ресурстар, кітапхана, графикалық ұйымдастыру құралдары	Ақпаратты саралап, маңызды деректерді таңдау
Жоспар құру	Эссенің құрылымын жасау	Абзацтық құрылым, жоспарлау	Кестелер, диаграммалар	Логикалық құрылым, негізгі ойларды анықтау
Жазу	Мәтінді құрастыру	Жеке жұмыс, топтық пікір алмасу	Google Docs, Word	Дәйектермен дәлелденген мәтін, ойды нақты жеткізу
Қорытындылау	Ойды тұжырымдау	Рефлексия, салыстыру	Диаграммалар, визуалды карта	Қорытынды ой, жүйеленген мазмұн
Кері байланыс және түзету	Жазылған эссені жетілдіру	Педагог және топтық пікір	Онлайн платформалар, Padlet	Қателерді түзету, мәтінді жетілдіру, аналитикалық ойлау дамуы

Сабак барысы:

- Алдымен тақырып таңдау және ақпарат жинау.
- Содан кейін оқушылар жоспар құрып, негізгі аргументтерін анықтады.
- Жазу кезеңінде әр оқушы жеке эссе жазды, содан соң топтық талқылау ұйымдастырылды.

Қолданылған құралдар:

- Google Docs арқылы жазбаларды ортақ сақтау;
- Padlet тақтасында идеяларды визуалдау;
- Диаграмма және кестелер арқылы аргументтерді жүйелеу.

Нәтижелер:

- Оқушылар өз пікірін дәлелдермен дәл жеткізді;
- Топтық талқылау арқылы сын тұрғысынан ойлау дамыды;
- Бағалау нәтижелері бойынша орташа ұпай 85% болды.

Артықшылықтары:

- Алгоритмді қолдану арқылы оқушылар жазуды жүйелі үйренді;
- Технологияны қолдану шығармашылықты арттырды;
- Кері байланыс оқушылардың қателерін түзетуге мүмкіндік берді.

Кемшіліктері:

- Кейбір оқушыларға тақырып таңдау қиын болды;
- Уақытты тиімді басқару қажет болды;
- Онлайн құралдарға үйрену кезеңі қажет.

Ұсыныстар

Алгоритмді кезең-кезеңімен енгізу: Эссе жазуды бастамас бұрын оқушыларға әр кезеңнің мақсаттары мен міндеттерін түсіндіру қажет. Бұл тақырыпты таңдаудан бастап қорытынды жасауға дейінгі процесті жүйелі түрде ұйымдастыруға көмектеседі.

Жеке және топтық жұмыстарды үйлестіру: Алгоритмді қолдану барысында оқушылар жеке өз тақырыбын зерттей отырып, топтық талқылауларға қатысуы керек. Бұл шығармашылық белсенділікті арттырады және сын тұрғысынан ойлауды дамытады.

Технологиялық құралдарды пайдалану: Ақпарат жинау, жоспар құру және жазу кезеңінде цифрлық платформалар (Google Docs, Padlet, интеллект-карталар) қолдану оқушылардың аналитикалық дағдыларын дамытып, шығармашылықты ынталандырады.

Кері байланыс жүйесін ұйымдастыру: Сабақ барысында педагог әр кезеңде кері байланыс беруі керек. Бұл оқушыларға қателерін түзетуге, аргументтерін жетілдіруге және жазба сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Бағалау критерийлерін нақты көрсету: Оқушыларға эссені бағалау өлшемдері алдын-ала таныстырылуы тиіс. Бұл оқушылардың өз жұмыстарын өзін-өзі бағалауға және жетілдіруге бағыттайды.

Әртүрлі деңгейдегі оқушыларға бейімдеу: Тапсырмаларды әр түрлі деңгейдегі топтарға сәйкес бейімдеу ұсынылады. Қиындық деңгейін кезең-кезеңімен арттыру оқушылардың мотивациясын сақтап, дағдыларын тұрақты дамытады.

Авторлық бағдарламаларды тәжірибеден өткізу: Педагогтар әзірлеген авторлық бағдарламаларды пилоттық сабақтарда сынап көру арқылы тиімділігін бағалауы қажет. Бұл әдістемені басқа пәндерге интеграциялауға және оқу процесін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Оқушылардың зерттеу дағдыларын қолдау: Тақырыпты терең зерттеу, ақпаратты талдау және қорытынды жасау кезеңінде қосымша ресурстар мен әдебиеттер ұсынылуы керек. Бұл оқушылардың сыни тұрғысынан ойлау қабілетін дамытады және жазбаша дағдыларын нығайтады [5].

Қорытынды

Эссе жазу алгоритмі 10-11 сыныптарда оқушылардың ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамытуда тиімді әдістеме болып табылады. Мақалада алгоритмнің кезеңдері, әдістері, практикалық қолдану мысалдары көрсетілді. Сабақтар мен жобалық жұмыстар барысында алгоритмді қолдану оқушылардың жазбаша және аналитикалық дағдыларын арттырды, сын тұрғысынан ойлауын жетілдірді. Сонымен қатар, технологияларды пайдалану шығармашылық әлеуетін кеңейтті. Ұсыныстар педагогтарға әдістемені тиімді енгізуге бағытталған және әр түрлі контексттерде қолдануға мүмкіндік береді. Жалпы, зерттеу білім беру процесін жетілдіру және педагогикалық тәжірибені дамыту үшін маңызды болып табылады.

Эссе жазу алгоритмін қолдану оқушылардың тек жазбаша дағдыларын ғана емес, сонымен бірге сыни тұрғыдан ойлау, ақпаратты талдау және өз ойын жүйелі жеткізу қабілеттерін де дамытады. Алгоритмнің кезеңдік жүйелілігі оқушыларға логикалық ойлауды үйретеді, олардың зерттеу және деректерді жинау дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, әдістемені пайдалану оқушылардың өзін-өзі бағалау және кері байланыс алу мүмкіндігін арттырады, бұл білім беру процесін интерактивті және тиімді етеді.

Зерттеу нәтижелері педагогикалық тәжірибеде алгоритмді қолданудың маңыздылығын растайды. Алынған тәжірибе көрсеткендей, эссе жазу әдістемесі әр түрлі тақырыптар мен оқу контексттеріне оңай бейімделеді, оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашады және оқу мотивациясын арттырады. Болашақта бұл алгоритмді басқа пәндерге интеграциялау және ақпараттық технологиялармен үйлестіру оқыту сапасын одан әрі жақсартуға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Нұрлыбаева Ж., Кумарбекова А., Момбекова С., Тлегенова М. Эссе жазуға бейімдеу : авторлық бағдарлама. - Шымкент: ШЫН баспаханасы, 2024. - 72 б.
2. Тажибаева А.Б. Эссе жазу стратегиясы мен тактикасы. *Dulaty University Bulletin*, 2024. - Б. 15-19.
3. Жиенбаева Н.А., Жумабай К.С., Карабаева А.Б. Эффективные способы обучения написанию эссе при формировании читательской грамотности и письменной речи учащихся. *Scientific Journal of Pedagogy and Economics*, 2025. - Б. 5-14.
4. Балтабаева Ж.Қ., Кенжебаева Г.М. Қазақ тілі пәнінен жазылым дағдысын дамыту жолдары. *Білім*, 2023, № 3 (106). - Б. 88-96.
5. Баймұратова Б.С. Оқушылардың жазба тілін дамыту жолдары. – Алматы: Рауан, 2020. - 198 б.

REFERENCES

1. Nұrlybaeva Zh., Kumarbekova A., Mombekova S., Tlegenova M. Jesse zhazuruға bejimdeu : avtorlyқ baғdarlama. - Shymkent: ShYN baspahanasy, 2024. - 72 b.
2. Tazhibaeva A.B. Jesse zhazu strategijasy men taktikasy. *Dulaty University Bulletin*, 2024. - B. 15-19.
3. Zhienbaeva N.A., Zhumabaj K.S., Karabaeva A.B. Jefferktivnye sposoby obuchenija napisaniju jesse pri formirovanii chitatel'skoj gramotnosti i pis'mennoj rechi uchashhihsja. *Scientific Journal of Pedagogy and Economics*, 2025. - B. 5-14.
4. Baltabaeva Zh.Қ., Kenzhebaeva G.M. Қазақ тили пәнінен zhazylym daғdysyn damytu zholdary. *Bilim*, 2023, № 3 (106). - B. 88-96.
5. Bajmұratova B.S. Oқushylardyң zhazba tilin damytu zholdary. – Almaty: Rauan, 2020. - 198 b.